

Xülasə

Məqalədə qaqauzlar arasında “hacılıq” kimi dini və etnomədəni fenomen (Müqəddəs Qəbirə sitayiş etmək üçün Qüdsə ziyarət) araşdırılır. Xristianlar arasında ən qədim ibadət növlərindən biri olan bu ənənə qaqauzlar arasında əsrlər boyu dəyişməz olaraq qorunub saxlanılmışdır. Belə bir həcc ziyarətinin motivləri Rəbbin rızası üçün çalışmanın zəruriliyi ilə bağlı dini fikirlərə əsaslanır. Bu, qaqauzların dini ziyarətlərinin ən böyüyü hesab olunduğuna görə, mənəvi şücaət kimi qəbul edilirdi. Digər tərəfdən həm də Müqəddəs Torpağa (Xristian Şərqi) ziyarət qaqauz xalqının pravoslav mədəniyyətinin və ənənəvi dünyagörüşünün mühüm tərkib hissəsi sayılırdı. Bu hadisə xalqın həyatının bütün sahələrinə sirayət etmiş, onun dini və etnomədəni kimliyinin bir hissəsinə çevrilmişdir. I Dünya Savaşı başlanması ilə qadağan olunan və sovet dönəmində itirilən bu ənənə indi tədricən bərpa olunmaqdadır.

Açar sözlər: Zəvvar, Qaqauz, Bucak düzü, Hacı, Xristian, Qüds.

Summary

The article examines the religious and ethnocultural phenomenon of "pilgrimage" (visiting Jerusalem to worship the Holy Sepulcher) among the Gagauz. This tradition, which is one of the oldest forms of worship among Christians, has been preserved unchanged for centuries among the Gagauz. The motives of such a pilgrimage are based on religious ideas about the need to work for God's pleasure. It was regarded as a spiritual feat, as it was considered the greatest religious pilgrimage of the Gagauz. On the other hand, the pilgrimage to the Holy Land (Christian East) was considered an important part of the Orthodox culture and traditional outlook of the Gagauz people. This event spread to all areas of people's life and became a part of their religious and ethno-cultural identity. This tradition, which was banned at the beginning of World War I and lost during the Soviet period, is now gradually being restored.

Key words: Pilgrim, Gagauz, Budjak steppe, Haji, Christian, Jerusalem.

Tarixən müqəddəs yerlərin ziyarət edilməsi ənənəsi bütün inanclarda mövcud olmuşdur. Müqəddəs yerlərin ziyarət edilməsi səbəbi, o yerin paklığının və ülviliyinin bəxş edə biləcəyi mənəvi və əxlaqi dəyərlərlə bağlı idi. Bütün milli və ümumbəşəri dinlərdə müqəddəs sayılan məkanları vardır ki, bu yerlər mütəmadi olaraq dindar insanlar tərəfindən ziyarət edilir.

IV əsrdən başlayaraq bir çox Avropa ölkələrində Müqəddəs Torpağa kütləvi həcc ziyarətləri xristianların həyatında mühüm dini və mədəni ənənəyə çevrilmişdir. Dini ayinlərdən biri olan bu xristian adəti möminlərin Məsih, Həvarilər, Müqəddəs ana (Qüds, Beytləhm, Nazaret və digər yerlər) ilə əlaqəli yerləri və ziyarətgahları şəxsən görmək, onlara ibadət etmək, müqəddəs ikonalar qarşısında dua etmək və İordan çayının müqəddəs sularında paklanmaq istəyinə əsaslanır. Tarixşünaslıqda və ensiklopedik nəşrlərdə “Həcc” sözü ənənəvi olaraq müsəlmanların Məkkəyə həcc ziyarətini ifadə etmək üçün istifadə olunur (“Həcc” – Məkkə və Mədinəyə səfər etmiş müsəlman). Bununla belə, Balkan xristian xalqlarının (qaqauzlar da daxil olmaqla) oxşar termindən – hacılıqdan Müqəddəs Qəbirə “Qüds ziyarəti” (“həcc” – Qüdsü ziyarət edən xristian) mənasında istifadə edilir. Bu termin rumınlar, moldovalılar (hacia), bolqarlar (xacia), qaqauzlar (hacı) və başqa xalqlar tərəfindən Qüdsü ziyarət edən xristian mənasında işlədilir. Qaqauz alimi Stefanida Stamovanın qeyd edir ki, qaqauz xalqının ənənəsinə görə, Qüds ziyarəti - hacılıq, bütün ziyarətlərin ən böyüyü hesab olunurdu və buna görə də mənəvi bir şücaət kimi qəbul edilirdi.

Zəvvarlar bu səfərə bir ildən çox vaxt ərzində hazırlaşırdılar. Yolun böyük hissəsini piyada gedirdilər. Yola çıxana qədər əvvəlcə dua mərasimi keçirilir, sonra kahinlər və qohumlar zəvvarları yola salırdılar. Bundan sonra təhlükə və məşəqqətlərlə dolu uzun bir səyahətə - Hacılıq yoluna - mənəvi nailiyyət yoluna başlanılırdı. Hər kəsin müqəddəs yerlərə gedib geri qayıtması mümkün deyildi. Zəvvarlardan bəziləri yolda həlak olurdu. Allaha ən sadıq və sədaqətli insanlar özlərini təhlükə qarşısında qoyaraq müqəddəs yerlərə gedirdilər. Hər kəs belə çətin bir səyahətə çıxmağa cürət etmirdi. Ziyarətdən döndən Hacılar sevincli, ilhamlı, fərəhli həmkəndlilərinə gördükləri müqəddəs yerlərdən danışirdilər. Zəvvarlar müqəddəs yerlərdən muncuqlar – “sədəf” gətirirdilər. Bir qayda olaraq, qadınlar üçün bu cür muncuqlar sadəcə bəzək deyildi. Buna görə də, xaçlar adətən sədəfə yapışdırılırdı (4).

Moldovada yerləşən Bucak düzündə (qaqauzların yaşadıkları ərazi) həcc ziyarətinin çiçəklənmə dövrü 19-cu əsrin son rübündə və 20-ci əsrin əvvəllərində, Birinci Dünya Müharibəsinə qədər olmuşdu. Qüdsə gələnlər “hacı” titulu alır, həmvətənləri arasında böyük hörmət və nüfuza malik olurdular (3, s.135).

XX əsrdə xristian kilsəsinin nüfuzunun azalmasına görə bir çox dini biliklər unudulmuşdu. Bu səbəbdən bəzən insanlar səhvən “hacı” sözünün şəxsin adını alçaldan bir ləqəb olduğuna inanırdılar. Lakin Bolqarıstan, Yunanıstan, Moldova və digər Balkan dövlətlərinin xristian ziyarəti ənənələrini araşdıran tədqiqatçıların yazdığına görə, “hacı” insanın cəmiyyətdəki statusunu yüksəldən titullar, həcc isə mənəvi şücaət sayılırdı. Qaqauz adət-ənənələrinə görə, bu dini titullar insanı mənəvi - əxlaqi baxımdan nümunə olmağa məcbur edirdi: hər bazar günü kilsəyə getməyi, kilsə və yerli məktəblər qarşısında ayin və öhdəlikləri yerinə yetirməli idi.

XVI-XVIII əsrlərin xristian ritualının elementi kimi hacılıq, şübhəsiz ki, gündəlik xristianlığın formalarından biridir. Ön plana çıxan dua deyil, təcəssüm olunmuş və maddiləşmiş müqəddəsliklər (övlətin məzarı, ikona, müqəddəs əşyalar və s.) fiziki təmasda olmasıdır (3, s.137).

Ukrayna tədqiqatçısı Denis Yermolinin araşdırmasında bu ziyarətin terminoloji adı və onu edən şəxs üçün Ukraynanın Balkan müstəmləkəçilərinin ləhcələrində müvafiq olaraq xacizim / xacılıq və hacı sözləri (eyni mənəvi kökündəndir) ardıcıl olaraq sabitləşmişdir. Ehtimal ki, bu terminologiya albanların, bolqarların və qaqauzların Bolqar torpaqlarında yaşadıkları dövrdə istifadəyə verilmişdir və mədəni, konfessional və linqvistik əlaqələrin nəticələrindən biri kimi qiymətləndirilə bilər. Bu səfərlərin müddəti bir il və ya daha çox müddətə baş verirdi ki, bu da keçən əsrin birinci rübündə bu xalqların maddi rifah halından xəbər verir. Çünki bütün ailə, o cümlədən uşaqlar da hacılığa gedirdilər. Bolqar və Qaqauz ənənələrində olduğu kimi, ziyarətdən qayıdan insanlar adlarının qarşısına Hacı və Hacıyca fəxri adlarını – kişi və qadın üçün müvafiq olaraq əlavə edirdilər (2, s.395).

Bolqarlar arasında da “hacılıq” kimi tanınan Müqəddəs Torpaq ziyarəti uzun müddət xüsusi əhəmiyyətli hadisə kimi hesab olunurdu. Osmanlı İmperiyası dövründə, varlı müsəlmanların Məkkəyə “hacılığa” getməsi, Balkan yarımadasından olan varlı pravoslav xristianlar üçün də xarakterik idi. Bolqar professoru Emanuel Mutafov qeyd edir ki, xristianlığın qəbulundan dərhal sonra, əsasən rahiblər və keşişlər müqəddəs torpaqlara ziyarət məqsədilə səfərlər etməyə başlamışdılar. Onlar bir müddət Fələstin, Sinay və Qüdsdəki böyük pravoslav monastirlərində qalırdılar. Bu ziyarət təxminən 6 ay davam edirdi və kifayət qədər bahalı idi (bir neçə min sikkə). Bundan əlavə, bu ziyarət, bir çox təhlükələri özündə gizlədirdi, çünki zəvvarlar tez-tez yırtıcı basqınların qurbanı olan karvanlarla səyahət edirdilər və bəziləri Yaffa limanında boğularaq batırdı. Gəmilər, xüsusən də iri gəmilər Aralıq dənizi sahillərindən uzaqlarda dayanırdılar. Dənizdə ərəblər zəvvarları ödənişlə quruya apararaq qayıqlarda gözləyirdilər. Çox vaxt bolqar zəvvarlar ərəb dilindən tərcümədə “müqəddəs torpağa ziyarət” mənasını verən “həcc” sözünü eşidirdilər. Buradan da cəmiyyətdəki müqəddəslik və mövqe əlaməti olan “hacıya” titulu da yaranmışdır (5).

Ümumilikdə Qüds hər üç dində: Yəhudilik, Xristianlıq və İslamda müqəddəs məkan hesab olunur və bu dinlərin nümayəndələri tərəfindən ziyarət olunur. O fakt ki, burada Məscidül-Əqsanın yerləşir və bir çox peyğəmbərlərin vaxtilə bu torpaqlarda olması Qüdsü müqəddəs etmişdir. İslam dininə görə, Məscidül-Əqsa ən çox ziyarətə layiq üç məsciddən biridir (1, s.120).

Ötən əsrin sosial mədəni fəlakətləri qaqauzların hacılıq ənənəsinə varisliyinə möhkəm zərbə vurmuşdu. Lakin SSRİ dağılandıqdan sonra bir çox dünya xalqları kimi qaqauzlar da milli özünüdərkətmə inkişafı gündəmə gətirilir. Moldova dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra, burada bir çox xalqlar milli

mədəni irsin bərpası və inkişafı naminə mübarizə aparır. Belə ki, qaqauz xalqı, bir çox milli ənənələrini ardıcıl bərpa edərək “hacılıq” ənənəsinin intibahını yaşayır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Erbaş A., İslam dışı dinlerde Hac, Sakarya üniversitesi ilahiyat fakultesi dergisi 5/2002 s. 97-120.
2. Ермолин Д. Православное хаджинство: паломничество «задунайских» колонистов Буджака и приазовья в Ерусалим в XIX – XX, с. 393-399.
3. Квилинкова Е.Н., Традиция хаджылык у гагаузов и других балканских христианских народов: исторический контекст, Историческая этнология, Т.4, №1 Казань, 2019., 132-150 стр.
4. Чеботарь Н., Кто такие «хаджи» и почему это нельзя считать прозвищем. Разъясняет директор музея Чадыр-Лунги, <https://laf.md/2023/04/04/foto-kto-takie-hadzhi-i-pochemu-jeto-nelzja-schitat-prozvishhem-razjasnjaet-direktor-muzeja-chadyr-lungi/>
5. Семковская Д., Паломничество в город, который ближе всего к Богу, 17.04.20 <https://bnr.bg/ru/post/101259750/palomnichestvo-v-gorod-kotorii-blije-vsego-k-bogu>